

funkcionalno-morfološka struktura suburbanog prostora

oleg grgurević

arhitektonski fakultet
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, jugoslavija

Urbani rast djelovao je na širenje skućenih okvira povijesnog grada i izazvao njegovu rasprostranjenost i razvučenost u okolni ruralni prostor. Uska međuzavisnost između široko raštrkanih mjesta i sadržaja te centralnog grada, što kao cjelina oblikuje gradsku aglomeraciju, osnovna je značajka modernog grada i društva.

Nova funkcionalna prostorna organizacija grada rezultirala je novom prostornom strukturom, koju u osnovi tvori kompaktno izgrađena gradska površina ili centralni grad i njegov suburban prostor. Urbano-ruralna zona dio je suburbanog prostora smještenog bliže centralnom gradu gradske aglomeracije i zbog takvog svog položaja predstavlja neposredni gradski ekspanzijski prostor za sadržaje raznih funkcionalnih namjena: razne oblike stanovanja, industrijske, komercijalne i institucionalne sadržaje, te prometne objekte, energetske izvore i prijenosne sisteme.

Ruralno-urbana zona tvori vanjski prostor gradske aglomeracije. Njezin dominantno zeleni sadržaj protkan je mješavinom urbanog i ruralnog načina korištenja zemljišta, a osnovna joj je karakteristika obilje unutrašnjih kontrasta. Korištenje zemljišta može se svrstati u više kategorija, koja se odlikuju različitim stupnjevima ruralnosti ili urbanosti.

primljeno srpnja 1985.

uvod

→ Urbani rast temeljen na porastu pućanstva, poljoprivrednoj revoluciji, razvitku transporta (nadasve individualnog), tehničko-ekonomskom napretku i kulturno-socijalnoj transformaciji društva, djelovao je na širenje skućenih okvira povijesnog grada i izazvao njegovu difuziju i disperziju u okolni ruralni prostor.

Moderan grad nije više kompaktna naseobina. On postaje središtem međusobno zavisnih manjih gradova, satelitskih naselja, zona razlićitih namjena orijentiranih prema središtu grada. Ova uska međuzavisnost između široko raštrkanih mjesta, što oblikuju jednu cjelovitu funkcionalnu jedinicu, gradsku aglomeraciju, s podređenim centrima u okolnim naseljima, a s duhovnim središtem u centralnom gradu aglomeracije, osnovno je obilježje modernog grada i društva.

Nova svrhovitost prostorne organizacije grada rezultirala je njegovom također novom prostornom strukturom, koju u osnovi tvori kompaktno izgrađena gradska površina ili središnji grad i korona višenamjenskih, pretežno stambenih suburbanih zona, koju možemo dijeliti na zonu urbano-ruralnog karaktera što je smještena bliže gradu i zonu ruralno-urbanog karaktera na njegovoj periferiji.¹⁾

funkcionalno-morfološka struktura urbano-ruralne i ruralno-urbane zone

A) **urbano-ruralna zona** dio je suburbanog prostora što je smješten bliže središnjem gradu gradske aglomeracije. Zbog takva položaja predstavlja ujedno i neposredan gradski ekspanzijski prostor. Taj je prostor sastavljen od sadržaja raznih funkcionalnih namjena, koje možemo načelno svrstati u tri skupine:

- razne oblike stanovanja – suburbija,
- industrijske, komercijalne i institucionalne sadržaje (tvornice, trgovine, uredi)
- prometne objekte, energetske izvore i prijenosne sisteme

Svi su ti sadržaji u urbano-ruralnoj zoni smješteni relativno blizu jedni drugima i samom gradu. Često su međusobno razdvojeni zelenim površinama, više ili manje zapuštenim i u čekanju da dođu pod konačan udar urbanizacije.

razni oblici stanovanja u vidu suburbija, fizički su najzastupljenije strukture. Zbog toga je i njihov utjecaj na fizionomsko-morfološke karakteristike i vizualne kvalitete krajolika dominantan.

U osnovnoj funkciji urbano-ruralna zona tipičan je stambeno-industrijski prostor.²⁾

Suburbiji su za G. Wissinka stambene zone (zajednice), što obično leže izvan granica središnjeg grada, i ostaju do stanovitog stupnja ovisne o centralnom gradu kao izvoru nužnih dobara i usluga, a mnogi od njihovih zaposlenih stanovnika rade izvan tih zajednica. Suburbiji nisu gusto nastanjene i velike površine.³⁾

1) Prostor gradske aglomeracije vrlo je heterogen, a ta se heterogenost najprije očituje u obliku i položaju njegova sadržaja, njihovoj funkciji i populacijskoj strukturi. Zahvaljujući tim svojstvima, prostor gradske aglomeracije možemo dijeliti na nekoliko karakterističnih zona prema njihovoj udaljenosti od centralnog grada.

Za ovo naše razmatranje odlučili smo se suburban gradski prostor promatrati kroz njegove dvije zone, koje smo zbog relativnog položaja prema urbanom centru, s jedne strane, i ruralnoj okolici, s druge strane, prozvali urbano-ruralna i ruralna-urbana zona. S obzirom na funkcionalno-morfološke karakteristike prostora, smatramo da ovi nazivi najbolje izražavaju njihov karakter.

Valja reći da nema jednog općeprihvaćenog modela prostorne strukture okolice gradske aglomeracije i da zbog toga postoji veliko šarenilo u terminologiji.

Na ovaj nas zaključak navodi obilje stručne literature o ovom prostoru u kojoj nalazimo lepezu neusklađenih termina, koji se pridaju bilo pojedinim dijelovima prostora bilo prostoru u cijelini. Nije neobično da nađemo termine koji su jezično isti, ali se odnose na različite zone gradske aglomeracije ili su različiti, a definiraju u biti iste prostore, što stvara dosta nedoumice i nesigurnosti. (J. R. Pryor: »Defining the Rural-Urban Fringes«, *Social Forces*, 47/1968, No. 2, pp. 202–215.)

2) G. Wissink kaže da je osnovni kontrast dvojak, jer urbano-ruralnu zonu tvore stambeni i proizvodni industrijski suburbiji, (G. A. Wissink: *American Cities in Perspective*, Royal Vangorcum Ltd., 1962, p. 69.)

Isto nalaze C. Harris, i L. Ullman u radu: »The Nature of Cities«. Oni navode gradske ekstenzije koje se protežu u okolni prostor u obliku stambenih i industrijskih suburbija. (D. C. Harris; L. E. Ullman: »The Nature of Cities«, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 242/1945, Nov., pp. 14–15.)

3) G. A. Wissink, *nav. di.*, str. 176.

Prema W. Dobrineru, suburbije možemo definirati kao zajednice (communities), izvan središnjeg grada, od njega fizički odvojene, ekonomski ovisne i općenito visoko specijalizirane prostore, osobito stambene.⁴⁾ Homogenih su socioekonomskih i fizičkih karakteristika.⁵⁾

U traženju realnih pokazatelja koji mogu pomoći u određivanju i diferenciranju suburbija u okviru suburbane zone W. Martin postavlja četiri načela za procjenu:

- jedinstvenost ekološke pozicije u odnosu na centralni grad,
- visok stupanj migracija na rad u centralni grad
- određenu veličinu i
- određenu gustoću.⁶⁾

Dakle, suburbiji su manje stambene zajednice, fizički odijeljene od prostora centralnog grada,⁷⁾ različitih socioekonomskih i fizičkih karakteristika i o centralnom gradu ekonomski, radno i društveno potpuno ovisne.

Iako je proces suburbanizacije uznapredovao i poznata je pojava u razvijenim zemljama, nema još jedne opće jedinstvene sistematizacije naselja. U tom pogledu ima dosta nejasnoća, a to je zapravo i shvatljivo zbog različitih osobina urbanizacije u svijetu.

V. Jones u SAD definira tri skupine suburbija uzimajući u obzir odnos zaposlenog stanovništva i onog stanovništva koje stanuje u određenom suburbiju, pa razlikuje:

- radni suburbij: onaj gdje je na 100 stanovnika zaposleno više od 116,
- stambeni suburbij: onaj gdje je broj zaposlenih u suburbiju na 100 stanovnika manji od 85 i
- mješoviti suburbij: onaj gdje je odnos zaposlenog stanovništva i onoga koji tamo stanuje 85 : 115.⁸⁾

J. Beaujeu – G. Garnier i Chabot, luče tri kategorije suburbija:

- proizvodni poljoprivredni suburbij orijentiran prema tržištu centralnog grada,
- stambeni suburbij i
- industrijski suburbij.⁹⁾

C. Harris je u četrnaest američkih distrikata diferencirao čak šest grupa suburbija s obzirom na njihove funkcije rada i stanovanja:

- industrijski suburbij, gdje zaposleni iz grada dolaze na rad,
- industrijski suburbij, gdje stanovnici žive i rade,
- polustambeni i poluindustrijski suburbij,
- stambeni suburbij i
- radnički i industrijski suburbij u industrijskim zonama.¹⁰⁾

4) M. W. Dobriner: *The Suburban Community*, Putnam's Sons, 1958, p. XV|||.

5) A. Whitick (Ed.): *Encyclopedia of Urban Planning*, New York, McGraw-Hill Co., 1974, p. 140.

6) T. W. Martin: »The Structuring of Social Relationship Engendered by Suburban Residence«, *American Sociological Review*, 1956, No. 21, p. 447.

7) Za razliku od »lažnih« suburbanih naselja, što se mogu zbog svog položaja i prometne izdvojenosti naći kao enklave u okviru centralnog grada, mogu funkcionirati kao istinski suburbiji. Ovakve zajednice G. Wissink naziva imenom »pseudosuburbij«. (G. S. Wissink, *nav. dj.*, str. 178.)

8) V. Jones; L. R. Forstall; A. Colluer: »Economic and Social Characteristics of Urban Places«, in *The Municipal Year Book*, Chicago, International City Managers Association, 1963, pp. 85–157.

9) J. Beaujeu-Garnier; G. Chabot: *Urban Geography*, John Wiley & Sons Inc., 1971, p. 239.

10) C. D. Harris: »Suburbs«, *The American Journal of Sociology*, 1943, No. 44, pp. 1–3.

Izgradnja prostornih suburbanih prostora najizrazitija je u razvijenim zemljama Zapada, posebno u SAD.

Zbog različitih prirodnih i društvenih preduvjeta postoje izrazite razlike u načinu rasta i konačnom obliku suburbija.

Terminologija na koju nailazimo u literaturi, a odnosi se na suburbije u SAD, s notom odbojnosti ističe prostorne razmjene ovih zona. Pojmovi kao »suburban sprawl« ili »North American pattern« možda najbolje ilustriraju njihov fizički opseg i izgled.¹¹⁾ Mislimo da ovim prostorima u SAD dobro odgovara i termin »fenomen« odnosno, »današnji urbani fenomen«, kako ih nazivaju J. Beaujeu – Garnier i G. Chabot u svom radu **Urban Geography**, jer im on daje stanovitu notu naglašene specifičnosti i paradoksalnosti.

Zanimljivo je navesti i kratku morfološko-funkcionalnu definiciju koju pokušava dati L. Mumford. Za ove američke zone on kaže da su to novi oblici urbanog tkiva otvorenog tipa suburbija.¹²⁾ Složili bismo se s tim mišljenjem, osobito onda kada se ono odnosi na suburbije koji su se u SAD oblikovali u zadnjih dvadesetak-tridesetak godina. Zahvaljujući prostornom bogatstvu i rastrošnosti, izgradili su se sagovi jednokatnih stambenih jedinica, jednostavne drvene konstrukcije i velikih serija preko nebrojenih kvadratnih kilometara oko svake malo jače urbane jezgre. Takva izgradnja razbija jedinstvo između individualnog mjerila i totala prostora, te često dovodi do rješenja vrlo niske estetske razine.

Mnogi gradovi Evrope imaju suburbije, neki od njih stotinjak godina, međutim, njihov odnos prema prostoru, gradu i vlastitom oblikovanju sasvim je drukčiji. Oni ne okružuju grad kao monotone, beskonačne kružne zone, kakvi su američki suburban prostori.¹³⁾

U Evropi su suburban oblici rasta izraženi frontalnom ekspanzijom, što je obično mnogo kompaktnije uz manje intenzivno prodiranje u širi prostor.

Veća ovisnost o linijama javnog gradskog prijevoza pridonosi takvu rastu evropskih gradova i općenito drukčijem izgledu prostora.

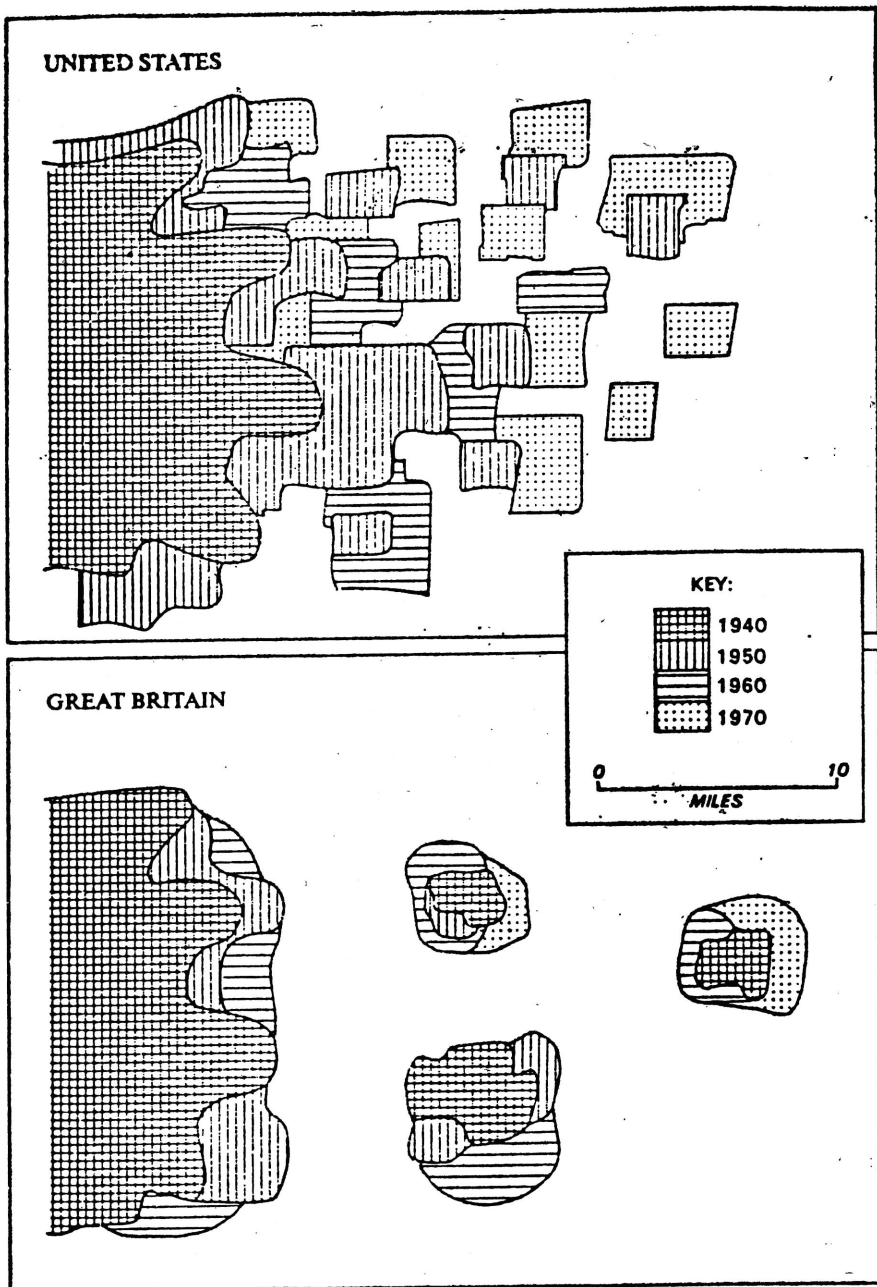
Udaljavanjem od urbanog centra zgusnutost suburbane izgradnje opada, izgrađenost je rjeđa, a manje skupine ili pojedinačni objekti rasuti u poljoprivrednom krajoliku čine prethodnice buduće jače izgradnje.

Elementi urbanoga nadasve se snažno šire uzduž prometnih tokova, dajući kraju svojstven izgled. Između ovako oblikovanih poteza urbanog leži skriveno zemljište – slobodno, zapušteno ili poljoprivredno, čekajući buduću izgradnju. Negdje su ovi potezi stanjeni na dimenziju individualnog objekta, drugdje su objekti opet raštrkani tako da opravdavaju naziv urbano-ruralne zone.

11) Svi ne misle o efektima američkih suburbanih prostora na isti način. J. Friedmann i J. Miller kažu: »Prezirni termini kao sprawl ili scatteration ujedinjeni u ideološkoj kampanji morat će biti zamijenjeni prikladnijima u bilo kojem ozbiljnom istraživačkom radu, jer ti prostori znače zapravo živjeti u novim prostornim mjerilima.« (J. Miller: »The Urban Field«, *Journal of the American Institute of Planners*, XXX/1965, No. 4, p. 318.

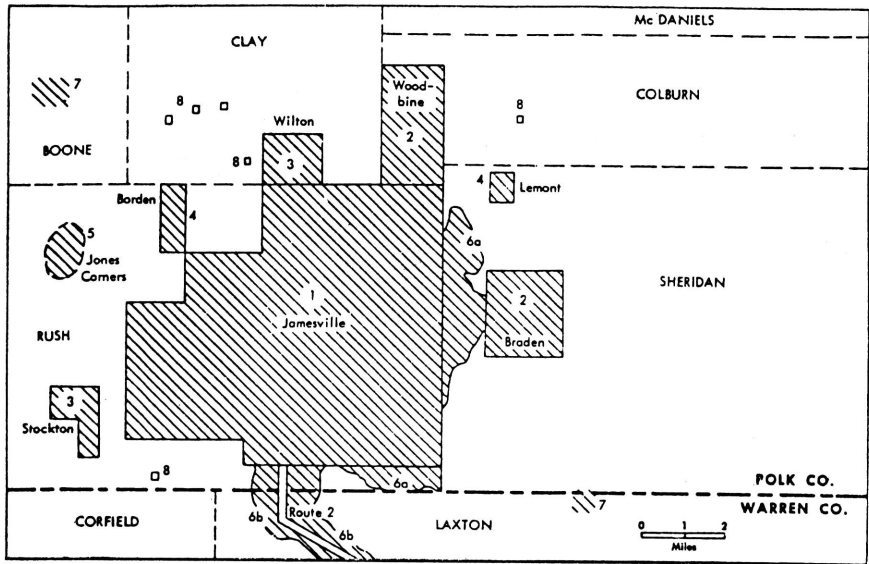
12) L. Mumford: »The Natural History of Urbanization«, in: W. L. Thomas, Jr (Ed.): *Man's Role in Changing the Face of the Earth*, Chicago, The University of Chicago Press, p. 393.

13) Razlike u oblicima i modelima razvoja nisu samo rezultat obilja prostora u SAD, standarda života i mogućnosti tehničkih sredstava osobnog prijevoza, koja su omogućila stanovnicima grada biranje mjesta stanovanja podalje od centra grada. Ove su razlike u neposrednoj vezi s određenim vrijednostima i društvenim sistemima, s poviješću utisnutoj u oblicima i utkanou u srcima.

Slika 1 — Shematski prikaz urbanog rasta u SAD i Velikoj Britaniji. Rezultat je to različitih društveno-ekonomskih, kulturnih i prostornih uvjeta.

Izvor: M. CLAWSON, P. HALL: **Planning and urban growth: An Anglo-American Comparison**. The Johns Hopkins University Press, 1973, str. 131.

Slika 2 — Grad i prijelazna zona na Srednjem Zapadu SAD prikazani shematski.

Iscrtane zone na mapi predstavljaju izgrađene površine do barem određenog intenziteta.

Legenda:

- 1 = glavni centralni grad
- 2 = drugi centralni gradovi
- 3 = mali gradovi što nisu kvalificirani kao centralni
- 4 = sela, naselja i druge izgrađene jedinice sa stalnim granicama, upravama i svojim imenima, ali nekonstituirani kao gradovi
- 5 = izgrađene zone s imenom, ali nejasnim administrativnim statusom ili stalnim granicama
- 6 = raspršene bezimene zone, bez jasnog administrativnog statusa
- 6a = zone što se šire preko gradskih granica
- 6b = izgradnje uzduž autocesta
- 7 = izolirane, izgrađene zone bez imena, administrativnog statusa ili stalnih granica, možda izrasle oko tvornica
- 8 = raštrkane suburbane kuće

Izvor: E. R. Murphy: **The American City, An Urban Geography**, McGraw-Hill, 1974, str. 484.

industrijski, komercijalni i institucionalni sadržaji. Osim fizičkih struktura raznih oblika stanovanja koje su najzastupljenije i vizualno najprisutnije, u urbano-ruralnoj zoni smješteni su i mnogi industrijski, komercijalni i institucionalni objekti, koji se u okviru zone mogu naći bilo izolirano bilo u okviru suburbanih naselja što su raspoređeni oko centralnog grada.

Industrijski sadržaji mogu biti organizirani u industrijske zone namijenjene većem broju pogona, a mogu se pojaviti i kao samostalni objekti smješteni na prometno pogodnim i jeftinim perifernim lokacijama.

Komercijalni objekti pretežno su prometno orijentirani, pa su smješteni ili uzduž prometnica ili neposredno pored njih. Pretežu sadržaji kao što su moteli i njima slični objekti, ugostiteljski objekti svih vrsta, benzinske stanice, trgovine i sl. Sve su značajniji i u Evropi suburbani i regionalni

opskrbni centri, poznati već dugo u SAD. To su objekti na pristupačnim lokacijama, okruženi većim parkirališnim površinama.

Institucionalni sadržaji. Disperziju gradskih funkcija u širem prostoru gradske aglomeracije osobito potiču objekti institucionalnog karaktera koji se smještavaju sve dalje od centra gradske aglomeracije.

U SAD je ne samo urbano-ruralna zona već cjelokupna suburbana zona bogato ispunjena ovakvim objektima, i oni daju pečat tamošnjem načinu života. Širok je spektar namjena smještenih u tom prostoru, a kreće se od raznih vladinih ureda i vojnih objekata, te znanstvenih, školskih, sportskih i kulturnih do zabavnih i sličnih ustanova.

U nas ta pojava još nije uzela maha; to nisu posebno izolirani objekti već pretežno sadržaji vezani uz suburbana naselja kao njihova društvena infrastruktura. Tek ponegdje neke od njih možemo naći samostalno: bolnice određenih specijalnosti, sanatorije, vjerske objekte, groblja i sl.

prometni objekti, energetske izvori i prijenosni sistemi nužna su prateća oprema koja osigurava međusobnu funkcionalnu povezanost i energetske opskrbljenost svih strukturnih elemenata proširenog grada. Zbog veće koncentracije bliže gradu značajan su činilac izgleda suburbane zone, a urbano-ruralnog prostora osobito. Prometni objekti postaju važni spoznajom da se njima služi velika većina ljudi i s njih uglavnom doživljava okolni prostor.

U ovu skupinu spadaju svi objekti cestovne, željezničke i zračne prometne infrastrukture.

Energetski prijenosni sistemi posebno su prisutni u okolici velikih gradova. Mreže raznih vodova, energetske izvora i stanica vizualno i stvarno zarobljavaju grad, a često bez nekog lako prepoznatljivog sklada obezvređuju već narušen krajolik.

Suvislih i kompaktnih zelenih površina većih razmjera u urbano-ruralnoj zoni nema mnogo. Uza sam centralni grad one su pretežno raskidane, i nepovezane u veći sistem zelenih poteza među suburbanom izgradnjom. Tek u udaljenijim zonama od grada one počinju dominirati. Predstavljaju više prostor što čeka neku buduću urbanu funkciju nego što služi svojoj nekadašnjoj biološkoj svrsi.

Za zaključak važno je istaknuti da je urbano-ruralna zona svojim općim izgledom i načinom korištenja zemljišta, bez obzira na relativno veću zastupljenost zelenih površina (zapuštenih, poljoprivrednih ili šumskih), funkcijom svojih sadržaja i njihovim karakterom ipak još uvijek gradska zona.

B) ruralno-urbana zona tvori vanjski prostor gradske aglomeracije. Njezin dominantno zeleni okvir izrazito je protkan mješavinom urbanog i ruralnog načina korištenja zemljišta, a osnovna je karakteristika zone obilje velikih unutrašnjih kontrasta.

Korištenje zemljišta možemo svrstati u četiri kategorije, koje unutar sebe mogu iskazivati različite stupnjeve ruralnosti ili urbanosti. Lučimo:

- a) razne vidove stanovanja,
- b) objekte ili grupe industrijskih i prometnih objekata, energetske izvora i prijenosnih sistema,
- c) zelene površine raznih namjena, te konačno
- d) poljoprivredne i šumske površine.

razni vidovi stanovanja i u ovoj zoni zastupljenošću djeluje na oblikovanje općeg dojma prostora. Zbog relativno većeg opsega funkcija, bogatstvo njihovih oblika daleko je izrazitije nego je to u prostoru bliže gradu. U ruralno-urbanoj zoni postoje oblici stanovanja vrlo oprečni u smislu urbanog ili ruralnog karaktera. Morfološki možemo uočiti četiri karakteristična oblika:

Oblik naselja gradskog karaktera mješovite je funkcionalne strukture, homogenog gradskog izgleda. Okruženo je poljoprivrednim i sličnim neizgrađenim zemljištem. Fizički je dakle, odvojeno od centralnog grada kojemu gravitira. Za razliku od suburbija, ovaj tip naselja nalazimo u vanjskim, rubnim prostorima gradske aglomeracije. Obično mu pridajemo naziv – satelit. Satelit može biti planski izgrađeno naselje određene veličine i namjene, ali može nastati i rastom zatečenih gradića ili urbanizacijom seoskih naselja, što je često slučaj u Evropi.

Zavisno od položaja satelita: unutar prostora gradske aglomeracije bliže centralnom gradu, na samoj njenoj granici ili čak možda izvan nje, razlikuje se njihova funkcionalna struktura, opremljenost sekundarnim i tercijarnim sadržajima, pa prema tome njegova veličina i izgled.¹⁴⁾ Uzimajući u obzir mogućnost ovako bitno različitih položaja u prostoru gradske aglomeracije ovaj tip naselja možemo diferencirati kao: lažni satelit unutar gradske aglomeracije i satelit na samoj njenoj granici ili čak izvan nje. Istinski sateliti smješteni su na samoj granici još opravdanih dnevnih migracija na rad u centralni grad.¹⁵⁾

Manja naselja i grupe stambenih objekata:

- urbanog karaktera. Ova su naselja skorijeg datuma. Oblikovala su se duž prometnica ili oko cestovnih križanja, željezničkih stanica, te sličnih fokusnih točaka. Mogu biti izduženog ili koncentriranog oblika, zavisno od mjesta i geneze nastanka;

- ruralnog karaktera. Naselja predstavljaju veća ili manja, više ili manje transformirana zatečena sela i to u cijelom prostoru ruralno-urbane zone. Naselja su se evolucijom razvila iz tradicionalnih seoskih zajednica kao inicijalnih jezgara;

- tradicionalna sela. Vrlo su rijetka u perimetru gradske aglomeracije. Ako postoje, prometno su izolirana, pa još nisu zahvaćena urbanim utjecajima;

- grupe seoskih kuća, nekadašnjih zaseoka, što broje tek nekoliko objekata u transformiranju od ruralnog prema urbanom ili naprosto u odumiranju.

Naselja i objekti sekundarnog stanovanja predstavljaju u zadnje vrijeme značajan sadržaj vanjskih zona gradske aglomeracije, ali i zona daleko izvan nje. Razlikujemo: kontrolirane, planirano izgrađene zone u okviru planom zacrtanih površina i nekontrolirano, »divlje« izgrađene zone i objekte što krajnje devastiraju krajolike, njihove estetske i druge vrijed-

14) Opisujući satelitska naselja u SAD. G. Wissink kaže da su nešto veća nego pravi suburbiji, nezavisna i prilično samostalna naselja u nekoliko vidova, a izrazito veća promatramo li zapošljavanje, premda je njihov ekonomski život oslonjen na ekonomski život centralnog grada. Prilično su koncentrirane fizičke strukture. (G. A. Wissink, *nav. dj.*, str. 177.)

15) U strukturi naselja nastalih oko velikih njemačkih gradova O. Boustedt razlikuje satelitska naselja i trabante. Satelitska naselja u pravilu se nalaze unutar međe gradske regije, manje su i funkcionalno manje samostalna, imaju veću dnevnu emigraciju nego imigraciju. Posebno im je jaka dnevna emigracija radne snage u grad-jezgro. Trabanti su naselja kojima se poklanja posebna pažnja. Nalaze se izvan međe gradske regije, imaju veću funkcionalnu samostalnost. Određuju se na temelju dvije skupine obilježja: obilježja funkcionalne samostalnosti i obilježja povezanosti s gradom-jezgrom. Osnovni kriteriji za ocjenjivanje njihove samostalnosti jesu: politička i privredna samostalnost. (O. Boustedt: »Agglomeration«, in: *Handwörterbuch der Raumforschung und Raumordnung*, 1970).

nosti, jer ovaj vid izgradnje upravo privlače predjeli izrazitih atraktivnosti i prirodnih ljepota.

Samostalni stambeni objekti rasuti su po cijelom prostoru. Mogu se svrstati u dva krajnja tipa s cijelim spektrom prijelaznih oblika:

- objekti urbanog karaktera. Kuće obitelji koje su ili doselile u ovaj kraj iz grada ili su preuzele kao starosjedioci urbani način života. Ovdje žive dajući prednost životu sa mnogo pogodnosti u pogledu troškova i vremena transporta do centra;
- objekti ruralnog karaktera. Ostatak su tradicionalne ruralne kuće, čiji su stanari i dalje vezani za zemlju.

Teško je postaviti neku granicu između urbanog i ruralnog objekta jer nje zapravo nema. Zahvaljujući okućnici i modernim gospodarskim objektima možemo naslutiti da to nije gradski objekt već suvremeno poljoprivredno gazdinstvo.

objekti raznih drugih namjena ne predstavljaju sami po sebi neku značajnu površinu, ali kao skup, koji je povezan finom mrežom međuzavisnosti iskršava kao značajan činilac u organizaciji prostora grada i njegove okolice dodajući i dio svog udjela općoj fizionomsko-morfološkoj slici prijelaznog prostora. U skupinu možemo svrstati:

- industrijske zone koje zahtijevaju velike površine jeftinog zemljišta,
- trgovačke i ugostiteljske objekte, gdje potonji mogu poprimiti oblike turističkih naselja, sportsko-rekreacijskih-turističkih sadržaja itd.,
- prometne objekte cestovne, željezničke i zračne infrastrukture: ceste, pruge, aerodromi itd.,
- transport energije: naftovodi, plinovodi, dalekovodi itd.

zelene površine raznih namjena imaju urbani karakter svoje funkcije. Često su namijenjene rekreativnim i sličnim aktivnostima. U blizini velikih gradova zeleni i šumski kompleksi često služe zaštiti i održavanju stabilnosti ekosistema narušenog rastom grada.

poljoprivredne i šumske površine. U nešto udaljenijim područjima od centralnog grada, u ruralno-urbanoj zoni, poljoprivredne površine zadržavaju svoju produkcijsku zadaću. Pojavljuju se kao okućnice, voćnjaci, vinogradi, oranice, livade i slične površine često ekstenzivnog načina korištenja. Proizvodnja je uglavnom namijenjena centralnom gradu gradske aglomeracije. Ako je proizvodnja intenzivno organizirana to mogu biti i manje površine proizvoda namijenjenih širem tržištu (staklenici na primjer).

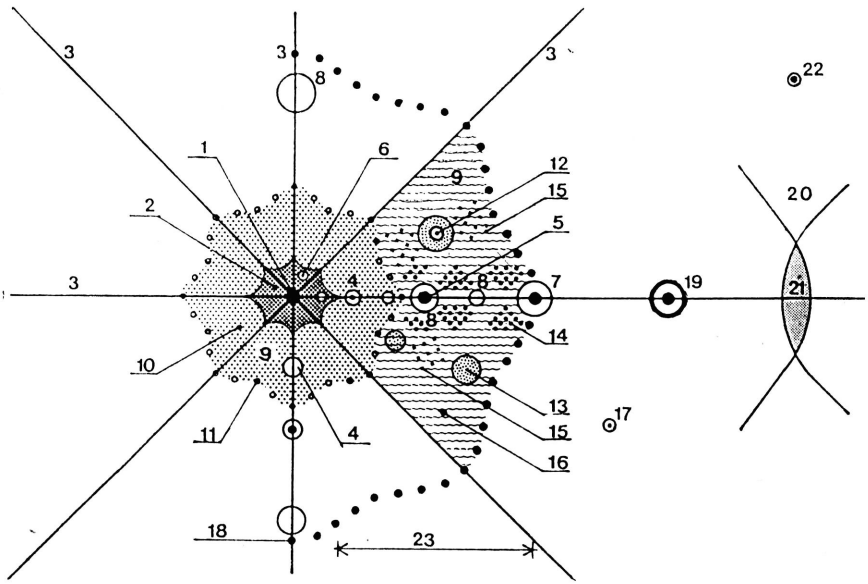
Poljoprivredne površine u ruralno-urbanoj zoni mogu služiti kao:

- izvor izravne zarade,
- izvor sekundarne zarade mješovitih kućanstava,
- bez vanjskog ekonomskog interesa obitelji koje su se potpuno urbanizirale i rade u gradu ili njegovoj okolici. To su parcele koje se tek manjim dijelom obrađuju kao okućnice i proizvode samo za kućanstvo. Većina ostalog obradivog zemljišta takvih domaćinstava prepuštena je propadanju ili spekulativnom čekanju.¹⁶⁾

Promjene koje time nastaju u poljoprivrednom prostoru znatno pridonose mijenjanju izgleda krajolika kraja.

16) V. Puljiz: **Eksodus poljoprivrednika**, Zagreb, Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1977. (Biblioteka sociologije sela. 5)

zaključak (slika 3)

Slika 3 — Sintetski shematski prikaz osnovne prostorne i funkcionalno-morfološke strukture gradske aglomeracije — njezina suburbanog prijelaznog prostora.

Legenda:

- 1 — centralna gradska zona centralnog grada gradske aglomeracije
- 2 — kompaktno i kontinuirano izgrađena gradska površina centralnog grada
- 3 — radijalni pravci širenja javnih mehaničkih transportnih sredstava
- 4 — suburbiji, urbane jezgre oblikovane uzduž pravaca javnog gradskog prijevoza
- 5 — tradicionalno seosko naselje kao inicijalna jezgra suburbanog razvoja
- 6 — lažni suburbiji, pseudosuburbiji, relativno izolirana stambena zona u kompaktno izgrađenom gradskom tkivu
- 7 — satelit, urbano naselje na granici ili neposredno izvan granice još opravdanih dnevnih migracija na rad u centar gradske aglomeracije
- 8 — lažni satelit, pseudosatelit, urbano naselje unutar granica još ekonomski opravdanih dnevnih migracija na rad u centar gradske aglomeracije
- 9 — ispunjavanje međuprostora dostupnih samo automobilu
- 10 — urbano-ruralna zona — prostor po svom općem dojmu i sadržaju pretežno gradskog karaktera
- 11 — zamišljena razdjelnica ruralno-urbane i urbano-ruralne zone
- 12 — vikend zona oko tradicionalnog sela kao jezgre
- 13 — vikend zona
- 14 — grupacija stambenih objekata
- 15 — raštrkani samostalni stambeni objekti u poljoprivrednom krajoliku
- 16 — ruralno-urbana zona
- 17 — tradicionalno selo u transformaciji
- 18 — granica gradske aglomeracije, granica još ekonomski opravdanih dnevnih migracija na rad u centralni grad gradske aglomeracije
- 19 — trabant, satelitsko naselje izrazitije samostalnosti
- 20 — metropolitanski međuprostor tradicionalno ruralnih karakteristika
- 21 — zona konkurencije odnosno prestanka dominantnog utjecaja promatranog centra gradske aglomeracije — granica gradske regije
- 22 — tradicionalno selo izvan intenzivnijih urbanih tokova
- 23 — suburbana prijelazna zona gradske aglomeracije

Izvor: autor.

S obzirom na relativnu udaljenost od urbanog centra možemo oko njega prepoznati dvije svojstvene zone:

- urbano-ruralnu zonu smještenu odmah uz kompaktno i kontinuirano izgrađeni centralni grad, i
- ruralno-urbanu zonu u nastavku.

Uočavamo nadalje veliku složenost strukture, a time i neuhvatljivost granica, zona i prostora vanjskih područja gradske aglomeracije, što je bilo nepoznato »statičnome« predindustrijskom i industrijskom gradu na početku industrijske revolucije.

Pretvarajući se u prostornu suburbanu zonu, gradski okolni prostor postepeno gubi svoje vjekovima oblikovane značajke. Pretvara se u konglomerat različitih struktura, namjena, objekata i prostora. Ove se karakteristične prostora šire i izvan granica same gradske aglomeracije.

Sve do granice slijedeće, susjedne gradske aglomeracije, izranja vizualno i funkcionalno jednolik ruralno-urbani kontinuum. Taj nas proces dovodi u opasnost zarobljavanja od strane jednog monotonog, bezizražajnog, jednolikog prostora.

Oleg Grgurević:

The Functional and Morphological Structure of the Suburban Area

Summary

As towns grew they spread out of their tight historical frames and extended into the surrounding rural area. The close interdependence between the central city and the widely dispersed areas and their contents, which all together form the city agglomeration, is a basic characteristic of the modern town and society.

The new functional and spatial organization of the town resulted in a new spatial structure, whose basic elements are the compactly city area or the central city and its suburban area.

The urban-rural zone is the suburban area that lies closer to the central town of the city agglomeration, and because of this position it is the town's direct expansion area for various functional purposes: various types of residential zones, industrial, commercial an institutional contents, communication structures, energy sources and transfer systems.

The rural-urban zone forms the outer area of the city agglomeration. It is predominantly green and interwoven with a mixture of the urban and rural way of using land. Its basic characteristic is a wealth of inner contrast. The way the land is put to use can be classified under several categories, all of which have a different degree of ruralism or urbanism. ●

Функционально-морфологическая структура субгородского пространства

Резюме

Укоренный процесс урбанизации повлиял на расширение рамок исторического города и воздействовал на его распространение на примыкающую к нему сельскую территорию. Узкая междувязимость широко разбросанных населенных пунктов и содержания и города-центра, который как одно целое формирует городскую агломерацию, является основным отличительным свойством современного города и общества. В результате новой

функциональной организации городского пространства является новая пространственная структура в основе которой заложена компактно застроенная городская площадь или город-центр и его субгородское пространство.

Градо-сельская зона является частью субгородского пространства расположенного вблизи города-центра городской агломерации ввиду чего и является экспансивным непосредственным городским пространством благоприятным для содержания различного функционального назначения: разные виды жилья и жизненного уклада промышленные, коммерческие и институциональные содержания, транспортные объекты, энергетические источники и системы передач.

Сельско-городская зона оформляет внешнее пространство городской агломерации. Ее доминирующая зеленая зона отличается сочетанием городского и сельского способа использования земли а ее основной характеристикой является богатство внутренних контрастов. Использование земли можно классифицировать в несколько категорий в зависимости от уровня городской или сельской территории. ●